

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Knygų pusryčiai 3

2012-11-23

ŽURNALAS: LITERATŪRA IR MENAS

TEMA: Literatūra

AUTORIUS: Prudencija Po

DATA: 2012-11

Knygų pusryčiai 3

Prudencija Po

Andrius Jakučiūnas. „Lalagė“. - Vilnius: „Tyto alba“, 2011.

Pasakyti ką nors kritiška apie knygą, kurią didžioji dalis kritikų pripažino jei ne literatūrine sezono naujiena, tai neabejotina naujove, jau net nelabai padoru. Ir visiškai nesvarbu, kad beskaitant ima kamuoti įkyri mintis: ar ne geriau mesti skaičius ir eiti į sodą pagrėbti lapų. Nuobodulys, kuris neišvengiamai užplūsta beskaitant „Lalagė“, kritikų nuomone, yra estetinė vertybė. Ak štai kaip. Dabar suprantu, kodėl parsitempiaiu namo „Politinę ekonomiją“, kurią radau prie šiukšlių konteinerio.

Kadangi labai mėgstu skaityti knygų anotacijas priešpaskutiniuose puslapiuose, tai neatsispyriau pagundai ir šįkart (mat anotacijas dažniausiai rašo ne pats autorius, užtat jos kartais ima ir pasako dalį tiesos). Taigi: „Šis apsakymų rinkinys, autoriaus vadinamas apsakymų vainiku, – tai subtilus mėginimas atskleisti kūrybos radimosi procesą. Apsakymus vienija bendras veikėjas ir jo beviltiškos pastangos suderinti savo emocinį, intelektinį turinį su siužeto, kurio dalis jis yra, tėkme.“ Pagailo man autoriaus. Atskleis jis mat radimosi procesą – jeigu mokslininkai, net sukūrę dalelių greitintuvą, niekaip nesugeba jo atskleisti, tai ko gali tikėtis „žinomas jaunosios kartos prozininkas“ (citata iš kitos anotacijos)? Gal tai nujautė ir anotacijos rašytojas – kam kitam būtų panaudojęs žodį „beviltiškos“.

Betgi tikrai reikėtų pripažinti, kad Jakučiūnas taip išplėtė sakinio ribas ir kalbos galimybes, kad vargu ar kas ryšis tai pakartoti. Na, juk paprasčiausiai sustabdo paprastas klausimas: o kam to reikia? Kad paaiškėtų, jog pasakotojas nesunitvarko su savo intelektiniu turiniu? Kritikams tai kažkodėl atrodo prasminga. Nieko nepadarysi. Matyt, tokie dabar laikai, kad tvarkingas intelektinis turinys nekelia entuziazmo. Tai gal tada reikėtų imtis kalbos galimybių susiaurinimo? Taip suspausti sakinio sienas, kad pasijustum lyg įpakuotas. Šiaip ar taip, abu bandymai yra kraštutinumai. Kaip dvi visatos teorijos: vieni sako, kad ji traukiasi, kiti – kad plečiasi. Įtariu, kad L. von Trieras, nutaikydamas į Žemę mėlyną Melancholiją, norėjo atsiskaityti su visomis

sakinių ribomis ir galimybėmis. A. Jakučiūnas savo erdvę plečia – viena nuo kitos belekiančios planetos ir žvaigždės lieka vienišos šaltoje tuštumoje ir nebetenka galimybės susisiekti, net būti viena kitos apšviestos.

Kadangi „Lalagė“ man panaši į Melancholiją, tik ne mėlyną, o blyškaus kisieliaus spalvos ir pasirinkusią kitą kryptį – tolyn nuo Žemės, manau, kad pelnytai pateko į Metų šešetuką. Ir dar tokiu metu – pasibaigus rinkimams į Seimą. Rinkimai baigėsi, rinkimai tęsiasi, tegyvuoja rinkimai. Jeigu ne jie, ką mes žinotume apie savo tautą ir svarbiausias moralines vertybes.

Tiesa, dar žanro paantraštė. Ne vienam kritikui sąvoka „apsakymų vainikas“ sukėlė euforiją. Tik kažki kodėl?.. Sako – gražu. Kur jau čia gražu išbyrėjusios eglėšakės.

Vaiva Grainytė. „Pekino dienoraščiai“. - Vilnius: „Vaga“, 2012.

Tiesą pasakius, knygos tekstūra tokia įdomi, kad net savo maniją – skaityti anotacijas – pamiršau. O kai puoliau ieškoti anotacijos, tai jos neradau. Pasidarė dar įdomiau. Negi leidėjui nesvarbu pristatyti kūrinį kaip šedevrą, pranokstantį kalbos galimybes ar atrodantį kaip esė vainikas?.. Išsiversta su dviejų poetų – Kęstučio Navako ir Donato Petrošiaus – eilėraščiais ant knygos nugarėlės. Iš jų man labiausiai patiko „alpulys prieš kobalto liniją“ (K. Navakas) ir „baisingas Kinijos spindesys“ (D. Petrošius).

Nieko nesakysiu apie Kiniją, nes ji mane nugašdino. Toks baisingas urdulys ir gyvybės judėjimas iš esmės turėtų būti svetimas melancholiškai lietuviui sielai. Lietuvis gi įpratęs stovėti vienas vidury laukų ir mąstyti. Pastovėk tu šitaip Kinijoje, tuoj tave užgrius kinų urduliai su krosnelėmis mėšai kepti, vaikai su akmenimis užsieniečiams apmėtyti ir lapių spalvos šuniukai su ypatingos konstrukcijos snukeliais, o senos kinės ims tampyti už plaukų, susidomėjusios jų struktūra. Lietuvis skaitytojas net skaitydamas turėtų pasipiktinti tokia neapsakoma tirštybe, nepaliekančia jam tarpo, kad galėtų oriai atsiriboti – mūsų dvasinės vertybės mėgsta būti apsuptos tuštumos.

Bet šioje knygoje nepavyks – viskas tiesiog griūva ant galvos. Krepšinio ir cepelinų gerbėjai, perskaitę autorės eilutes apie lietuvišką paviljoną EXPO parodoje Šanchajuje, galėtų net apkaltinti autorę nacionalinių jausmų ižeidimu, bet neapkaltins, tegu autorė nenuogaustauja. Man atrodo, knyga, kurios žanras įvardijamas kaip esė, turėtų juos atbaidyti. O dar tie žavūs teksto gabaliukai su hieroglifų piešiniais, kinų filmų plakatais ir kino recenzijų intarpais – matyti, kad autorei visai nerūpėjo įtikti ar patikti kokiems nors vainikų pynėjams, jos plunksną vedžiojo literatūrinės avantiūristės ranka. Citatas iš tokių knygų išsirašinėti beprasmiška – nė vienos neįrėminsi ant sienos, bet kad šokis su afrikiečiais ir nuoširdumas yra daug svarbiau nei „intelektualūs pezalai“, vertėtų užsirašyti kurioje nors pašamonės kertelėje.

Autorė tuo veikiausiai nenorėjo ižeisti nei intelektualų, nei kalbėsenos stiliaus. Paprasčiausiai jai turbūt iki gyvo kaulo įgriso kriminalinės „Delfi“ antraštės ir depresyvių lietuvių laiškai, prasidedantys fraze „kaip man bloga“ ir pasibaigiantys „o tau tai gerai“. Negi ji šiaip sau rašytų, kad, perskaičius „Delfi“ antraštes, jai norisi pas Mėnulio kiškį ir poniją Čang, kuri Mėnulyje gyvena?.. Kam čia nesinorėtų. Man atrodo, kad daugelis jau su ilgesiu pagalvoja apie bilietą į Marsą, tegu ir į vieną pusę (amerikiečiai paskelbė, kad Marso apgyvendinimo projektas jau kuriamas, na, kol kas bus įsteigta tik viena bazė). Nesistebėčiau, jei vieni pirmųjų į Marsą suskubtų lietuviai. Bet iš pradžių lai pagyvena Kinijoje?

Kristina Gudonytė. „Ida iš šešėlių sodo“. - Vilnius: „Tyto alba“, 2012.

Reikėtų uždrausti paauglių literatūros kūrėjams eksploatuoti istoriją apie Romeo ir Džiuljetą. Kiekgi galima. O už tiesioginį vardų panaudojimą vertėtų tiesiog bausti. Išskyrus nebent Montekių ir Kapulečių, ir Hamleto tėvo šmėklos, kuriai nusispjaut į gyvųjų pasaulio dėsnius, įvardijimą. Tokio veikėjo iš esmės K. Gudonytės romane ir pasigedau: jam būtų galima suversti tai, kas man knygoje pasirodė neįtikima. Betgi, Dievulėliau, per tą šmėklą vos nepamiršau anotacijos. Taigi: „Ši knyga – tai paauglės mokslukės Sofijos pasakojimas apie bendraamžę Idą, kuri netikėtai atsidūrė jų namuose ir sujaukė tvarkingą šeimos gyvenimą. Kokia ji ir kas ji, ta nenuspėjamoji Ida, spręskite Jūs.“ Na va, ir vėl: „Spręskite jūs!“ Čia jau nebe anotacija, o leidėjo brokas. Jeigu jau spintos gamintojas pateikia instrukciją, kaip spintą surinkti, tai ir leidėjas turėtų paaiškinti, kaip tą knygą reikėtų perskaityti. Čia juk visas anotacijos žavumas: leidėjas paaiškina vienaip, o tu perskaitai kitaip.

Dar man užkliuvo žodis „nenuspėjamoji“. Šitą žodį aš geriau palikčiau šmėklai, nes Idą nuspėti nesunku – tai tragiškoji Džuljetos kaukė, personažas, kurį tiesiog privalu numarinti. Kad būtų liūdna ir kad Sofija knygos pabaigoje galėtų patirti savotiškos reinkarnacijos katarsį (Idos siela tarytum įsikūnija Sofijos dukrelėje). Na, tiesa, dar yra ir kitas numaravimo motyvas – kad Sofijai atitektų Romeo (Tedas, su kuriuo knygos pabaigoje susituokia). Ir nors Idą numarina ne Sofija, o autorė, bet vis tiek šiurpu – iki ko priėjo prakeiktas mūsų amžiaus pragmatizmas. Shakespeare'as taip nieku gyvu nebūtų pasielgęs.

Teigiamas knygos bruožas tas, kad čia bandoma pakilti į kosmosą – kažkokioj erdvėj, gal žvaigždžių ūke, gal kosminiame kisieliuje, sklando negimusiujų dvasios, labai panašios į bakterijas su žiuželiais, būtų žavios, jei nesišnekėtų kaip dvi sentimentalios senmergės. Bet, regis, „Žvaigždžių karai“ praėjo mūsų neužkliudę, nieko nepadarysi. Dar bandoma nusileisti į požemius – labai nudžiugau, kai pasipylė kaulai ir ėmė šnekėti kaukolės, bet, kad jas bala, vėl kaip tos senmergės, kas jas apsėdo. O aš nejučia vyliausi, kad knygos pavadinimas „Ida iš šešėlių sodo“ atvers man baisias patamsių paslaptis – juk kiekvienas save gerbiantis paauglių rašytojas profilaktikos dėlei turi būti perskaitęs bent vieną „Brėkštančios aušros“ dalį. Deja, aušra pas mus išbrėkš irgi negreitai.

Tiesą pasakius, šioje vietoje aš nusipelnau to, kad mane rūščiai išbartų principinga Sofijos mama, lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja, geriau žinanti, kaip auklėti vaikus ir kokios knygos jiems reikalingos. Man net truputį baisu pasidarė skaitant, kaip ji visus moko teisingai gyventi. O jeigu dar sutirštinus spalvas... jeigu mokytojai į namus įleidus ne astenišką, mirčiai pasmerktą Idą, o kokią maištingai nusiteikusių jaunąją vampyrę... ne, tada pasidarytų juokinga, o to, regis, autorė netroško. Jos šešėlių sodas yra perregimas kaip ažūras, eini per jį, sapnuoji, ir jeigu kas gali tave išgąsdinti, tai nebent iš rankų iškritusi knyga, kuri bumpteli ant lovos apkloto ir pažadina.

Paauglių knygų kategorijose jau kuris laikas figūruoja tokios „perregimo šešėlio“ knygos, gražios, tinkamos skaityti ir aptarti. Bet ar jų ažūriniu grožiu verta tikėti?.. N. Gaimano „Kapinių knyga“ ar A. Shermano „Pusės etato indėno dienoraščiu“ – tikiu. „Ida iš šešėlių sodo“ sunku patikėti, nes jos šešėliai netikri. Filmas gal ir išeitų jaudinantis ir spaudžiantis ašarą, nes tekstas gana vizualus, bet kalba, kurianti džiaugsmą ir paslaptį, į tekstą nenusileido – sklando kažkur komose.

✘ Alvydas Šlepikas. „Mano vardas - Marytė“. - Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2012.

Viena iš tų knygų, kurias beskaitant retsykiais norisi padėti į šalį. Ginkdie, ne dėl to, kad ji įgrysta kaip kalbos galimybių studija – kalbos galimybės čia įvertintos labai santūriai ir griežtai, jeigu kas yra, tai ir yra, o ne sklendo tarp kelių projekcijos galimybių. Tiesiog tasai savotiškas kalbos šykštumas toks paveikus, kad ima netgi skaudėti. Kai vargšas vaikas basas bėga per sniegą, man ima šalti padai. Nors jeigu literatūra – sapnas, taip neturėtų būti.

Šlepiko knyga nėra sapnas. Ji plieniniu gyvybės siūlu sieja dangų ir pragarą, pritraukdama juos taip arti vienas kito, kad jie pavirsta dviem vienas kitą talpinančiais tūriais. Taigi visata čia sutraukiama, susiaurinama taip, kad galėtum pažvelgt pats sau į akis. To labai troško A. Jakučiūnas (įkūnyti „siekį tarsi pastverti save už pakarpos ir ironiškai išsišiepti tiesiai sau į veidą“), tačiau to pasiekti pavyko A. Šlepikui. Kodėl? Gal todėl, kad visai netroško stvarstyti savęs už pakarpos. Tuo labiau – šieptis. Pastarasis žodis A. Šlepiko romane reiškia visai ką kita, nei A. Jakučiūno kūrinys – ne ironiją, o savisaugos mechanizmą, visi žvėrys rodo dantis, norėdami apsiginti. Kai nebelieka ironijos, taip elgiasi ir žmonės. O ironija paprastai dingsta tada, kai pasirodo, kad ji yra tik Majos šydas, dengiantis šypsėnos reikšmę. Mažytis epizodas su bombos ištaškyto vaiko ranka: realybėje atrodęs kaip „mažas bjaurus, nebegyvas gyvūnas, išskėtęs mažas kojeles“, mergaitės sapne pavirsta „gėle, nematyta, plėšria“ ir, matyt, dar turi kitų biologinių metamorfozių potencialą, vedantį į pirmąją pasąmonę, į priešišką pasaulį be juoko. Nežinia, kaip šis epizodas užsibaigtų, jeigu autorius žaistų kalbos galimybių žaidimus – bet kadangi jis to nedaro, vaiko plaštaką nusineša išbadėjęs šuo. Sapne. Netgi sapnas autoriui nėra žaidimo zona.

Dar viena įsidėmėtina knygos ypatybė, kad joje išnaudotas pasakos kaip pirmąją, dar netgi neverbalizuotos, „vaikiškos“ sąmonės būvis, kai visa, kas baisu, atrodo lyg būtų nerealų. Puikus epizodas, kai teta Elzė, norėdama paklaidinti Renatę miške ir jos atsikratyti, vaišina ją uogiene. Raganos stereotipas atliepia gūdujų žmonijos priešaušrį, kai nepageidaujama vaikų reikėjo atsikratyti, bet negalima teigti, kad jis nebūtų artimas ir mūsų laikams, net Dekalogas, regis, nėra paveikęs kai kurių motinų ir tėvų gūdzios pirmąją prigimties, dar labiau supirmąjintų vartotojų teisių ir idealų.

Nedovanotina, pamiršau savo aistrą – anotaciją. „Po Antrojo pasaulinio karo Rytprūsių vokiečių siuntė vaikus anapus Nemuno, kur buvo duonos, ir vokiečiai ėjo į Lietuvą, dirbo pas ūkininkus, elgetavo, o sunkiai uždirbtą maistą nešė savo badaujančioms šeimoms.“ Šykštus tekstas, kuriame dominuoja neišradingi daiktavardžiai, bet kai kurių sugretinimas („dirbo“ ir „elgetavo“) išskelia kibirkštį, o koks nors kasdieniškas daiktavardis nušvinta kaip saulė („duona“). O kai pagalvoji, ką reikė motinai siųsti savo vaiką „anapus Nemuno“ (čia svarbesnis žodis „anapus“), kažkodėl nugara nueina šurpas. O kad autorius visa tai sugeba pasakyti taip paprastai, tas šurpas tampa jau kažkoks metafizinis.